

ROMÁNIA SZÜLETÉSÉNEK JEGYÉBEN

A „román kérdés” és a nagyhatalmi helyzet 1849 után

A Népek Tavaszsa sorsfordító változásokat ígért a román nép életében is. Az erdélyi és magyarországi román törekvések, ha eltérő módon és mértékben, szorosan kapcsolódtak a forradalomhoz. A moldvai tavaszi forradalomkísérlet után, úgy látszott, Havasalföldön győzhet a forradalom és 1848 nyarán ez a román fejedelemség az európai forradalom egyik keleti bástyájának számított. 1848 őszén azonban a török és orosz hadsereg intervenciója szertefoszlatta a reményeket. Az erdélyi román nemzeti mozgalom pedig a Habsburg-ellenforradalommal való – átmenetinek vélt, valójában súlyos következményekkel járó – szövetségbe és véres polgárháborúba sodródott.

1848–1849 román nemzeti céljai nem válhattak valóra, mégis, az elkövetkező másfél évtized Románia születésének jegyében áll. Nemcsak törvényszerűen bekövetkező történelmi folyamatok kiteljesedéséről van szó, hanem ennek mikéntjéről is. 1848–49 nemcsak emelte a román törekvések hordozóinak öntudatát, hanem a jövőalakításhoz is bőséges tapasztalatot kínált, még akkor is, ha időnként pesszimizmus lett úrrá a lelkeken. Történelmi szükségszerűségek és lehetőségek kölcsönhatásának érzékeltetésére törekedve próbáljuk tehát felvázolni az 50-es és 60-as évek jelentőségét a román nép történetében.

A forradalmak után a hatalom birtokosai – ahogy az lenni szokott – a véglegesség igényével rendezkedtek be. Amit tettek, jól példázza azt, hogy a fejlődést, a haladást miként lehet rossz módon szolgálni. Kevésbé érvényes ez a fejedelemségekre, hiszen itt a polgári forradalom ügye elbukott. A cár és a szultán szigorított a Szervezeti Szabályzaton: ezután ők nevezték ki hét évre a fejedelmeket, ezek pedig ad hoc jellgűnek minősített törvényhozó testületek tagjait jelölték ki. Viszont kétségtelen, az élet minden területén korszerűsítettek. Végre eltörölték például a cigányrabszolgaságot és újra szabályozták a jobbágyság helyzetét.

Gyökeresen megváltoztak viszont a Habsburg-birodalomban élő románságnak a létfeltételei. Az 50-es évek dunai birodalma lett a fejlődés

és a reakció torz összefonódásának klasszikus példája és benne egyik lényeges mozzanat éppen a románok helyzetének „szabályozása”.

A győztes Ausztria a maga módján „igazságosan” oldotta meg a nemzeti-nemzetiségi kérdést: 1850-ben már a románokról is el lehetett mondani, hogy azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül. A forradalom nagy társadalmi vívmányait, az emberi egyenjogúság elvét és a jobbagyfelszabadítást az ellenforradalom nem tudta és nem is akarta megsemmisíteni, annál inkább az emberi szabadság legfontosabb intézményes feltételét: a polgári alkotmányosságot. Helyére a feudális uralkodói mindenhatóság legitimációjára alapozó centralizált, totalitarisztikus államapparátust épített fel és ez a homogenizáló politika legfeljebb a maga manipulatív céljainak érvényesítése végett vetett számot a birodalom kisebb-nagyobb régióinak eltérő adottságaival, fejlődésük sajátosságaival.

Nemcsak az volt a baj, hogy az 1849-i olmützi alkotmányban a birodalmi vezetógamitúra kevés őszinteséggel hirdette meg „a nemzetiségek egyenjogúságát”, hanem az is, hogy amikor a magukat kezdetben még győztesnek hívő nemzetiségek erre a nagy elvre apelláltak, vezetőik addigi elnyomottságukat és hátrányos helyzetüket hegemóniára akarták átváltani. Ezzel pedig még jó érvet is adtak a katona-hivatalnokállam vezetőrétegének, mely minden nemzeti törekvésben bűnös nacionalizmust látott és keresett, márcsak önnön létének igazolására is. Az erdélyi románok Erdély autonómiájának érdekében bontottak zászlót, hogy aztán 1849 februárjától a magyarországi és bukovinai törekvésekkel egyesülve egyre inkább a Habsburg birodalmon belüli román közigazgatást, majd területi autonómiát követeljének és kérjenek a császártól: román koronatarományt — Ioan Maiorescu kifejezésével — „román Ausztriát”. És ennek megvalósulásában, — úgy mint a román nemzeti egységhez vezető folyamat szakaszában — maguk a párizsi forradalmi emigráció hangadói is hittek. A polgári Európa persze egyáltalán nem örvendett a magyar szabadságharc olyan megroppantásának, amely a polgári alkotmányosság brutális felszámolásával és a nemzetiségek kijátszásával ért véget, mert mindez a feszültségek újrachalmazódását ígérte, márpedig az egykori elképzelések szerint a cári hatalommal szemben részben egy erős és belsőleg stabil osztrák birodalom biztosította, ill. kellett volna biztosítania az európai egyensúlyt. Kívülről nem szólhattak bele, hogy mi történik a magyarokkal és a románokkal. Bent pedig már nem lehetett volna tömegeket mozgósítani a román nemzeti célok érdekében. És tudták ezt Ausztriában a hatalom birtokosai is.

A románoknak saját bőrükön kellett tapasztalniuk, hogy – Bălcescu kifejezésével – „a legaljasabb zsarnokság zászlója alatt küzdöttek”. Persze önálló célokért, és, amit tettek, abból sok minden a román nemzeti önbecsülés éltető forrása lett és lehetett. De azt is joggal mondhatták, hogy a császárért ontották vérüket. Ez viszont még a kitüntetések osztogatásával is megalázta „hű alattvalóit”. A jutalmakat úgy osztották szét, ahogy azt a társadalmi hierarchia hagyományos tiszteletben tartása megkövetelte. Egy tunya magyar gróf magasabb rendjelet kapott, mint az osztrák sajtóban eleinte nagy ovációval Alpenkönygként aposztrofált Avram Iancu, aki aztán még börtönbe is került, amikor az érchegyeségi nép érdekeinek érvényesítőjeként akart továbbra is fellépni és aztán hogy a tragédia teljes legyen, elméje elborult a csalódások súlya alatt. Ami pedig ismét említett grófunkat illeti, mást, mint tunyát, aligha találtak volna, annyira „kompromittálta” magát az erdélyi magyar arisztokrácia. Ennek pedig néhány aulikus képviselője az ellenforradalomnak ahhoz a szárnyához tartozott, mely a régi nemességre kívánt alapozni, de háttérbe szorult a szigorúan centralizáló és a maga plebejus „technokratáival” és új arisztokratáival dolgozó arisztokrata-katonai hatalmi csoportosulás mögött. A feudális restauráció veszélye elhárult tehát a románok feje felől. Erdély azonban „idegen” – főleg galíciai és cseh-morvaországi hivatalnokokkal működő – bürokrácia kísérleti terepe lett. A német nyelvű közigazgatás pedig a kortársak számára a germanizáció fenyegetését jelentette. A bánági románság pedig a szerb területi autonómiát célzó törekvések névleges kielégítésére létrehozott, az úgynevezett Szerb Vajdaság és Temesi Bánág címen felállított koronataromány keretei közé került. És miközben itt ő alkotta a lakosság relatív többségét, a hivatalnokoknak alig két százalékát tették ki a románok. Biharban pedig úgy engedte meg a rendszer a társadalmi igények kifejeződését, hogy a reakció mellett kitartó kisbirtokosokból rekrutálta az új apparátust.

A román történelem most még inkább „rapszodikus tragédiának” tűnt, mint 1846-ban, amikor August Trebonian Laurian így minősítette azt. De mintha valóban azoknak lett volna igaza – köztük az 1852-ben elhalálozott Balcescunak –, akik szerint a szenvedésnek mélyebb értelme, boldogabb jövőt édelő szerepe van. A fejedelemségek forradalmi emigrációja nemcsak élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki, hanem számottevő erkölcsi tőkét is tudott kovácsolni. Sokan beléptek a szabadkőműves páholyokba, és így is jó személyi kapcsolatokat tudtak kiépíteni neves közéleti személyiségekkel és szürke eminenciásokkal egyaránt.

(A szabadkőműves kapcsolatrendszer jelentőségének feltárása még soron levő történetírói feladat.) A románok, az európai közvélemény várakozásainak megfelelően, mesteri módon tudták tudatosítani azt, hogy a két fejedelemség, ha önálló állammá egyesül, az európai civilizáció védőbástyájává alakítható; olyan szerepre hivatott most a cári orosz előretöréssel szemben, mint a középkorban a török ellenében. S ha a fanarióta korszak nem illett bele ebbe a heroikus modellbe, annál inkább a nép szellemi kultúrája, amely – pontosabban amit megismerhettek belőle – az élő mitológia varázsával, egy nép életerejének, vagy inkább kreativitásának kifejező bizonyítékaént hatott otthon és a külföldön egyaránt.

Jellemző a szellemi értékek gyors forgalmaztatása; a román írók alighogy a maguk számára felfedezték a népköltészetet, azzal rögtön hatni is tudtak. 1852-ben adta ki a nagy moldvai író, Vasile Alecsandri, népdalada és népdal gyűjteményét, három év múlva már Párizsban franciául – egy része pedig Londonban angolul – is megjelent. E kötet „forradalmat csinált a román irodalomban” – írta a havasalföldi költőtárs, Dimitrie Bolinteanu, hiszen a nyelvi purizmus egyik legnagyobb ütőkártyája lett a latinizáló irányzatokkal szemben, amikor az írói energiákat már egyre inkább lekötötte a politikai élet. A népek felszabadítását a Collège de France katedrájáról hirdető Jules Michelet, a romantikus nacionalizmus apostola, valósággal könnyezett a Miorița című balladán, melyet felfedezője, Alecu Russo „a világ legszebb pásztor-eposzájának” tartott, és amelynek értelmezése kapcsán napjainkig folynak a román nemzeti sajátosságok léte és értékelése körüli viták. Általában a román nép szívet rázó fatalizmusának megnyilvánulását és a természettel való megejtően szép és bensőséges viszonyát látták az egyszerű cselekményben: a kis pásztorfiút Miorita nevű báránycájája figyelmezteti, hogy két társa életére tör, mire a leendő áldozat meghagyja hű báránycájának, hogy hova temessék őt gyilkosai, akikről senkinek ne szóljon, hanem mondja azt, hogy tündérleánnyal kötött házasságot, „hogy összeadtak, / lehullt egy csillag / a vőfélyem volt a nap meg a hold, / volt a násznépem / fenyőfa szépen, / nagy hegyek-papjain /, s a muzikásaim / ezer madárka / s csillag a fáklya!” (Illyés Gyula ford.) Amikor azonban ezt az oly sok változatban keringő balladát énekelték, más jelentést hordozott, mint amit az értelmiségi szem kiolvasott a szövegből. A pásztorfiú – mert nem nősült meg –, nem élhette le életét szabályosan, és ezért a népi világnézet szerint nem mehetett át a túlvilágra. Tipikus az európai népi kultúrák világában jól ismert ún. *mort marriage*-t kellett kötnie. Ha nem, szelleme még visszakisérthet, és akkor kihantolják tetemét, mint

boszorkányét, átszúrják szívét, hogy végleg megöljék, amint ilyen esetekre még a közelmúltban is akadt példa.

A Miorița balladának mágius funkciója volt. Így éppen az ellenkezőjét fejezi ki, mint amit a fatalizmus alatt értettek az 1850-es évekbeli értelmiségi fők, akik már készültek a parasztság mozgósítására, miközben tarthattak is attól. A nagyhatalmi viszonyok azonban ritkán alakultak ilyen kedvezően egy nép számára, mint most a románokéra, legalábbis, ami a fejedelemségek népét illeti. Ügyük az európai egyensúly egyik kérdésévé vált, amikor 1853-ban kirobbant a krími háború.

A nagy ellenfél, a cári birodalom saját mohóságának lett az áldozata. Az európai hatalmak nem hagyhatták szó nélkül, hogy a magyar szabadságharcot eltipró I. Miklós cár a török birodalomból jókora részeket akart magának kikanyarítani. Alighogy 1853 nyarán a cári seregek besétáltak a fejedelemségekbe, Anglia és Franciaország biztatására a Porta hadat üzent. A Dunamenti csatározások eldöntetlenül végződtek. A háború sorsát a nyugati hatalmak döntötték el. Angol, francia és szárd csapatok szálltak partra a krími félszigeten, a zavarosban halászó Ausztria pedig – egykori szólással élve – hálátlanságával lepte meg a világot és bevonult a dunai fejedelemségekbe, amelyek elkerülték azt, hogy hadszíntérré váljanak.

1856-ban a párizsi kongresszuson az oroszoknak el kellett fogadniuk a kemény békefeltételeket. A fejedelemségek fölötti orosz protektorátust a nagyhatalmak kollektív védnökségével helyettesítették. Semlegessé nyilvánították a Fekete-tengert, a dunai hajózás „zavartalanságának” biztosítása érdekében felszámolták a Delta orosz ellenőrzését, ezt a nemzetközi Duna-bizottságra bízták, és még – az 1811 óta egészében Oroszországhoz tartozó – Besszarábia folyómenti déli részét is a török birodalomnak, ill. Moldvának ítélték.

A fejedelemségekbeli románoknak nem kellett tehát fegyveres szabadságharcot vívniuk, bár az emigránsok Olténiában azt szerettek volna ki-robbantani. (Igaz, a parasztság egészében véve bizonyos fokig „oroszbárát” volt, amennyiben a román paraszt a hozzá beszállásolt orosz katonát inkább csak nyelvében különböző osztályostársának tekintette.) A román nemzeti célok valóráváltásának azonban a következő tényezők biztosítottak rendkívül kedvező feltételeket: a fejedelemségek földrajzi helyzete és világgazdasági szerepe, a román nép etnikai egysége és számbeli súlya, végül a nagyhatalmi helyzet további alakulása. De kellett ehhez még III. Napóleonnak – olykor nem mindig következetes – pártfogása. Az, hogy a császár személyes becsvágyból és a bonapartizmus ideológiájából is

következően vállalja az elnyomott nemzetek felszabadítójának szerepét és minden áron politikai sikert akarjon felmutatni; jelen esetben a cári hatalom balkáni előretörésének némileg gátat vető ütköző állam felállításával. Ezzel szemben Anglia a török birodalom integritásához ragaszkodott, ez ugyanis jobban tudta – gazdasági és politikai – befolyás alatt tartani és ezért ellenezte a két fejedelemség egyesülését. Oroszország viszont nem. A cári állam továbbra is igényt tartott a balkáni keresztény népek felszabadítójának szerepére és az egyesülés elfogadásával is közeledni akart minapi ellenfeléhez, III. Napoleonhoz, aki ezt már azért is jó néven vette, mert az olasz nemzeti egység ügyét akarta felkarolni Ausztria ellenében. Ennek pedig a cár nem bocsáthatta meg minapi hálátlanságát és amíg a pétervári vezetés tudta, hogy az új román állam önmagában véve nagy birodalmára nem jelenthet veszélyt, azt is tudta, hogy a dunai monarchiának viszont az egyesült fejedelemségekben könnyen még egy keleti Piemontja támadhat. De egyébként is az orosz politikának el kellett háritania az egyre erősebb osztrák balkáni előretörést. Igaz, Bécs elsősorban gazdasági eszközökkel igyekezett magához kapcsolni a Balkánt. Elutasította III. Napoleonnak azt az ajánlatát, hogy Lombardiát engedje át Olaszországnak és kárpótlásul kebelezzék be a fejedelemségeket. A román nemzeti propaganda bizonyos fokig a császár kultuszában találhatta meg ennek is az ellenszerét. Ion Brătianu hangsúlyozta is, hogy Romániában Franciaország a gyarmati kapcsolat előnyeit nyerheti, kiadások nélkül. Amikor pedig a román emigránsok hazatérhettek, gondoskodtak arról, hogy a nagy pártfogó császár képe ott függjön még a parasztok kunyhóiban is. Hiszen III. Napoleon külügyminisztere javasolta a párizsi béketárgyalásokon a két fejedelemség egyesítését. De ez egyelőre megtört Ausztria és Törökország heves ellenkezésén. Kompromisszumos megoldás született a román kérdésben: a két ország maga döntson. A nagyhatalmak pontosan előírták, hogy a lakosság viszonylag széles rétegeiből válasszanak képviselőket a két, úgynevezett ad hoc gyűlésre és aztán itt szótöbbséggel juttassák kifejezésre, hogy mit szeretnének és tudassák a helyszínrre küldendő európai bizottsággal. Így a román egység ügye éveken keresztül a nagyhatalmi vetélkedés tárgya lett, a hazai politikai élet pedig heves belső küzdelmek porondja.

A román fejedelemségek egyesülése és Cuza külpolitikája

A krími háború után a román belpolitikában az egyesülés ügye most már nem is annyira úgy vetődött fel, hogy legyen, vagy ne legyen, hanem

sokkal inkább úgy, hogy kinek a vezetésével. Még a cár és a szultán által korábban kinevezett fejedelmek is felkarolták az egység egyre népszerűbb eszméjét. Híve lett ennek a bojárság jelentős része, konzervatívok és liberálisok egyaránt. Pozíciókat akartak átmenteni és kialakítani az elkerülhetetlennek látszó változás során. De ez a nemzeti konszenzus még így is kedvezett a polgári átalakulás ügyének. Az egység eszményének és vágyának katartikus hatása volt, hiszen a nemzeti lét alapjainak megszilárdításával ellensúlyozhatta a szomszédos nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottság bénító hatását és fojtogató tudatát. Az államszervezet megerősítésétől várhatták a korrupciónak mértéket szabó elemi rend biztosítását. Joggal, mert időközben a szultán helytartókat — kajmakámokat — nevezett ki a kiszolgált fejedelmek helyére, és a moldvaiak Ausztria anyagi támogatására alapozva a korrupció összes lehetséges eszközét bevetették annak érdekében, hogy az egyesülést ellenző többséget hozzanak létre az ad hoc gyűlésben. De hogy mit jelentett a nagyhatalmi (ellen) támogatás, azt mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Franciaország, Oroszország, Piemont, Poroszország a szultánt újabb választások elrendelésére szőlították fel, majd Konstantinápoly ellenkezése miatt megszakították a diplomáciai kapcsolatokat a török birodalommal. Így aztán egy esztendővel a béke után újabb háború veszélye villant fel. A konfliktusoknak az Osborne-ban kötött angol–francia titkos egyezmény vette elejét. Ennek értelmében a Porta újabb moldvai választásokat ír ki, Párizs pedig lemond a teljes román állami egység támogatásáról.

Az ad hoc gyűlésekbe elsöprő többséggel kerülhettek be a román egység hívei. A lakosság nevében kérték is a két fejedelemség önállóságának biztosítását, aztán egyesülését a semleges Romániává. Hogy véget vessenek a nagyhatalmakra támaszkodó belső klikkek viszálykodásának, idegen dinasztia sarját kérték a majdani román trónra és jelezték a polgári alkotmányosságot célzó igényeket is.

A nagyhatalmak 1858-i párizsi konferenciájukon a román kívánságoknak nem mindenben tettek és tehettek eleget. Elismerték ugyan a fejedelemségek autonómiáját, de inkább csak névleges egyesülésüket engedélyezték: két hazai fejedelemmel, Egyesült Fejedelemségek név alatt. Viszonyukat oly módon szabályozták, hogy a két országot egyaránt érdeklő közös kérdésekben a Focsaniba összehívandó Központi Bizottság tehet javaslatot a bucaresti és a iasi törvényhozásnak. Kategorikusan kimondták viszont a törvény előtti egyenlőséget és előírták a jobbágyfelszabadítást. Íme: így nyílt meg az egyesülés felé vezető út, első pillantásra áthághatat-

lannak tűnő akadályokkal. A román politika kialakítói – és diplomatái, akik a fanarióta légkörben és nyugati útjaik során kitanulták a diplomácia „művészetének” fogásait –, azonban felismerték a lehetőségeket és ha kockáztattak is, nem lépték át a lehetőségek határát, amikor céljaik fokozatos kivitelezésekor sok meglepetést okoztak Európának. A román viszonyokat legjobban ismerő orosz államférfi, Kiszeljov, például nem hitte, hogy idegen uralkodó helyett egy honi fejedelmet elfogad a két ország. Mégis, amikor sort kellett keríteniük a fejedelmválasztásra, mindkét fejedelemség egyazon személyt választotta uralkodójaként: Alexandru Ioan Cuza ezredest. „Új törvényekhez, új ember” – így köszöntötte őt a moldvai Kogălniceanu. Hiszen, ha 17. századig követhető is családfája, csak másodosztályú bojár volt, apja még kereskedéssel foglalkozott. (És bár anyja csak görögül tudott, a kortársak szemében is nemzeti ellenállás szellemének folytonosságát képviselte a család, a fanarióta uralkodók a család két tagját is lefejezték.) Cuza, aki korábban közigazgatási funkciókat is vállalt, elsősorban becsületességével tűnt ki. Bár részt vett az 1848-i mozgolódásokban, nem tartozott a liberálisok első nagy kezdeményező vonalába, viszont mint szabadkőműves, szorosan kapcsolódott ahhoz. Megválasztását elsősorban annak köszönhetta, hogy a bojári klikkek és pártok egymást semlegesítették és aztán kénytelen-kelletlen elfogadták őt, akire addig senki sem gondolt. A havasalföldi radikális-liberálisok pedig a Bukarestbe sereglő parasztok felvonultatásával keresztül tudták vinni Cuza havasalföldi fejedelmé jelölését is. A kettős fejedelmválasztás megteremtette az egység lehetőségét. És ebben alighanem döntő szerepet játszott az a körülmény, hogy először Moldva választott fejedelmet, mert havasalföldi uralkodót aligha fogadott volna el Bukarest centralizációjától tartó – immár csak – országrész lakossága, amelynek többsége most még lelkesen ünnepelte az egység felé mutató fejleményeket.

Az így előlépő Cuzára hárult a fejedelemségek perszónálunióból egységes nemzeti állammá alakításának és a polgári átalakulás „felülről” való kivitelezésének feladata. Első szakaszban óvatos, de határozott diplomáciával kellett megszilárdítatania állama külpolitikai helyzetét, ahhoz, hogy – a második szakaszban – céltudatos belpolitikával és társadalmi reformokkal biztosíthassa a kifelé is tekintélyt sugárzó belső stabilitást. Gyors elhatározások és óvatos kivárás váltogatása jellemezte politikáját. Hol hallgatásba burkolózott, hol híreket szivárogtatott ki, „el-elszólva magát”. Olykor visszavonult a közéletből, látszólagos vagy mégis átélt apátiával

figyelve a fejleményeket, hogy aztán hirtelen fellépve akaratát érvényesíthesse.

Cuza nem ok nélkül nevezte magát – III. Napoleonhoz fordulva – a francia császár hadnagyának. Pártfogója ki is állt a kettős választás mellett és elérte, hogy a nagyhatalmak sok huza-vona után a román fejedelem uralkodása tartamára elismerjék az egyesülés érvényességét. Külpolitikáját először a francia császárhoz igazította, mint ezt gyakran hangsúlyozta is. Az ő támogatásának reményében lépett szövetségre a magyar forradalmi emigrációval. 1859 márciusában a iasi francia konzul közreműködésével Klapka György tábornok és a román uralkodó két egyezményt kötöttek. III. Napoleon ugyanis Ausztria elleni háborúra készült és magyar felkelést szeretett volna kirobbantani a románok bekapcsolásával. Cuza pedig arra kötelezte magát, hogy biztosítja a francia fegyverek elhelyezését és a magyar előkészületek zavartalanságát. A magyar fél pedig nemcsak a nem magyar nyelvhasználat szabadságát ígérte az 1849-i júliusi nemzetiségi törvény irányt szabó szellemében, hanem azt is, hogy a háború után Erdélyben gyűlést hívnak össze és ez döntsön: Erdély közigazgatásilag is egységet akar-e Magyarországgal, vagy „különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen”, miközben „a cél: a három dunai államnak: Magyar–Szerb- és Moldva–Oláhországnak konfederációja”. Hiába fogadták meg minden „régí meghasonlás elfeledését”, Cuza havasalföldi „vörös” liberális ellenzéke az erdélyi kérdést másképpen látta. Dumitru Brătianu európai körútra indult. De Cavour olasz miniszterelnök, aki a magyarokat a nemzetiségi kérdésben engedményekre szólította fel, leintette a „dákoromán” igényekkel előhozakodó ellenzéki magándiplomatát. Így 1859 júliusában Cuza személyes megbízottja, Ioan Bălăceanu, miután szemrehányást tett Kossuthnak és Teleki Lászlónak a magyar nemzeti intranzigenciáért, nyugodtan hangsúlyozhatta, hogy nem akarják Mihály fejedelemhez hasonlóan Erdélyt elfoglalni, „tehát nem is lehet szó Romániához anektált Erdélyről, de nem látom be, hogy Erdély miért ne kapcsolódhatna a federáció kötelékeivel Magyarországhoz. Ebből következően nem román tartomány, nem anektált és nem tisztán magyar. Századokon keresztül erdélyi nagyfejedelemségnek hívták, olyan fejedelmek voltak, mint Moldvának és Havasalföldnek, és így Magyarországgal perszonáluniós kapcsolathoz” kerülne, „a dunai államok” majdani konfederációjában. A nyelvkérdést az önálló Erdélyben pedig úgy oldanák meg, mint Svájcban, „a legteljesebb egyenjogúság alapján” még a törvényhozásban is biztosítva a három nyelv használatát. Miután ebben megegyeztek a felek,

a magyar emigráció „kölcsonképp” átengedte Cuzának a fejedelemségekbe szállított fegyverek egy részét.

A francia háború azonban túl hamar ért véget ahhoz, hogy III. Napoleonnak az imígyen előkészített magyar felkelésre szüksége lett volna. Az olasz kormány viszont nem érte be Lombardia megszerzésével, Velencét is akarta és most ő karolta fel a magyar emigrációt. 1861 januárjában Cuza – továbbra is a francia magatartástól téve függővé az aktív fellépést – újabb egyezményt kötött Klapkával, leszögezve azt is, hogy „azon támogatás viszonzásául, amelyet a fejedelem e komoly körülmények közt Magyarországnak nyújt, ünnepélyesen kiköttei a magyarországi és erdélyi románok előnyére, hogy ezek ugyanazon jogokat élvezendik, melyeket a magyarok s hogy nemzeti nyelvük használata mellett önkormányzattal bírandanak egyházi és községi ügyekben”.

A szövetekezési kísérletek sorsa korántsem a magyar vagy a román politikán, hanem a nemzetközi helyzet alakulásán fordult meg. A nagyhatalmi politika szélcsendje annyiban kedvezett Cuzának, hogy 1862-ben túlléphetett az 1858-i párizsi konvenció paragrafusain és azok ellenére összevonta a két országrész kormányserveit. És ezt III. Napoleon pártfogásával el tudta fogadtatni Európával. De aztán a román uralkodónak némileg el kellett távolodnia a francia orientációtól. Saját önálló politikai vonalának érdekében a cár irányában kellett gesztusokat tennie. Az orosz birodalmi vezetés ugyan nem félt a román nemzeti törekvésektől, mert tudta, hogy azokat hatalmi szóval kordában tudja tartani, viszont komolyan vette a havasalföldi liberális balszárny forradalmi frazeológiáját. Pétervárt és Moszkvában a hatalom birtokosai a forradalmi demokratizmustól való félelmükben tartottak egy Svájc-hoz vagy Belgium-hoz hasonló liberális mintaállam bomlasztó közelségétől, hiszen az orosz forradalmi demokraták is rokonszenvenvel figyelték a szomszédban bontakozó haladó törekvéseket. Így aztán állítólag a cári diplomaták már csak próbaképpen olykor még osztrák kollegáiknak is ajánlgattak közös megszálló akciót. Sőt, a francia császár Velencéért cserébe kínálta megint a fejedelemségeket.

Cuza nem vesztett semmit, amikor a Krímben nyaraló cárhoz tisztelgő követtséget küldött. „Hintapolitikájában” következetes volt. Az elnyomott kisépek felszabadítása ügyének kötelezte el magát. Pétervárt pedig éppen akkortájt azzal a gondolattal is játszottak, hogy a török birodalmat kis nemzeti államokra bontják. Át is engedte Cuza a Szerbiába irányuló orosz fegyverszállítványokat. És amikor a román fejedelmet azzal vádolták, hogy orosz ügynök, akkor ő méltán hivatkozhatott elvi okokra és

Szerbia érdekeinek előmozdítására. Ameddig a fiatal román állam semlegességét nem veszélyeztették, elvi okokból is támogatta az 1862-i lengyel felkelés menekültjeit, persze egyben megint arra számítva, hogy a francia császár hadat indít a cár ellen. Ezért is újra tárgyalásba bocsátkozott Türr István olasz tábornokkal, majd egy év múlva, 1864 nyarán Klapka megbízottjával.

Összegezve a cuzai diplomácia lehetőségeit, céljait és módszereit: miután olyan légkör alakult ki, melyben úgy tetszett, mintha a nagyhatalmak – gondolatban – úgy osztogatnák a román államot, mint valami hűbért, a fejedelem harckészségét nyilvánította önmaga védelmében és a nemzeti felszabadító mozgalmak mellett, ezzel ugyan nagy szomszédai körében újabb ellenszenvet hívott életre, főleg akkor, amikor tevékenyen közreműködött az intervencióról szóló hírek elterjedésében és így tehát a román állam elleni katonai fellépés olyan meghasonlást váltott volna ki a nemzetközi politikában, melyet senki sem mert volna megkockáztatni. A román és magyar szövetkezési kísérleteket ebből a szempontból is lehet értékelni. Az abszolutista Ausztriával szemben erősítették mindkét fél pozícióit, figyelmeztetve a korabeli Európát, hogy van magyar és van román kérdés, és ami fontosabb: tárgyalások eleve korlátozták két kis nemzet egymás elleni kijátszásának lehetőségét. Korlátozták még akkor is, amikor maguk a tárgyaló felek állították előtérbe a – ma úgy mondanánk – kényes kérdéseket.

1863 májusában Cuza azzal utasította el a szorosabb szövetkezést Türr Istvánnal, hogy a magyaroknak előbb az erdélyi románokkal kell megegyeznie. Nemcsak reálpolitikai éleslátás mondatta ezt vele, hanem vigyáznia kellett, nehogy idejekorán elkötelezze magát és az adott helyzetben Ausztria és Oroszország együttes fellépését váltsa ki. Ugyanakkor az erdélyi románok önrendelkezési igényét is tiszteletben akarta tartani. Nem akart lemondani a román nemzeti egység lehetőségéről sem, miközben annak még akkor sem, ha néhányan erre biztatták, a magyar hegemónisztikus törekvésekkel a románt állítva szembe. Az erdélyi 1848-i események egyik részese, Ioan Papiu Ilarian, 1860-ban írt beadványában a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő román állam megteremtésében jelölte ki a román politika célját és a kor szélsőséges nacionalizmusának szellemében azzal próbálta diszkreditálni a magyar forradalmi emigrációt, hogy a Fekete-tengerig akarja vetni országa határát. Cuza államférfiúi bölcsességére és toleranciájára, – na meg a koréra – is vall, hogy baloldali ellenzékének a lapjában, a Romanulban, nemcsak a Papiuéhoz hasonló néze-

tek jelenhettek meg. Amikor ott például valaki a magyarságon kérte számon, hogy Erdélyben a nemesség zöme magyarrá vált, míg a románság jobbágy sorba süllyedt, akkor a félig-meddig jobbágyszármazású bukaresti református lelkész, Koós Ferenc testvéri szeretetre intve cáfolhatta az egyoldalú szemléletet, annak hangsúlyozásával, hogy természetes és nem erőszakos nemzeti asszimilációról volt szó a múltban, amikor „sok román elmagyarosodott, de ki ne tudná, hogy a magyarok közül is sokan románokká váltak Erdélyben éppen úgy, mint Moldvában.” És ugyancsak a Romanul hasábjain Türr is közzé tehetette felhívását: „Magyarország, Erdély és Horvátország ismerjék el és tartsák tiszteletben egymás függetlenségét, ez a három ország ismerje el és biztosítsa a nemzetiségek közötti teljes egyenjogúságot.” Nem véletlen, hogy a Románulban 1863–64-ben alig jelent meg román vonatkozású cikk Erdélyről. Mind a magyar emigránsok, mind a román liberálisok attól tartottak, hogy az erdélyi románok az osztrák keleti előretörés eszközeivé válnak.

A polgári átalakulás és társadalmi reform, Románia nemzetközi helyzetének megszilárdulása

Románia helyzetének megszilárdulása a társadalmi reformtól függött: a jobbágyfelszabadítástól, mely 1857-től a kor belpolitikájának több mint félévtizeden keresztül húzódozó alapkérdése lett. Óriási hatása volt a parasztságra annak, hogy követeket választhatott az ad hoc gyűlésekbe. Tudatában összefonódott a nemzeti egység és a jobbágyfelszabadulás ígérete. „Ami a mi ügyeinket illeti, azokról majd az egyesülés után beszélünk” – mondogatták a moldvai jobbágyok, akik most már – a kortársak meglepetésére – úgy néztek vissza a korbácsát emelő bojárra, gazdatisztre, hogy az – egyelőre – nem mert lesújtani. Moldvában az ad hoc gyűlés előtt is terjesztették a jobbágyfelszabadítás követelését. Havasalföldön erről a liberálisok lebeszélétek a paraszti küldötteket. Ezek egyike viszont 1862-ben már komoly tömegek élén indult Bukarestnek, hogy kiirtsák a „fejesekeket”, akik megakadályozzák „a jó Vajdát” abban, hogy jót tegyen. Általános parasztfelkelés veszélye kísértett és a helyzetet még súlyosbította az, hogy a jobbágyfelszabadítás ügye időközben a nagyhatalmi presszió egyik eszközévé is vált. 1857 nyarán például Ausztriából olyan „aratómunkások” jöttek Moldvába, akik parasztfelkelésre bűjtogattak. 1858-ban az európai bizottság osztrák tagja birodalma számára akarta

a parasztság rokonszenvét biztosítani, amikor a kisbirtokosoknak kedvező jobbágyfelszabadítást sürgette, a francia pedig azért lépett fel hasonlóképpen, hogy a majdani Romániát erősítse, hiszen már Oroszországban is készültek a nagy reformra. Oroszország viszont román belügynek minősítette a társadalmi reformot, ennek elhúzódása, ill. a vele járó belső harcok és zavaros állapotok bizonyos fokig kedveztek neki, az arisztokrácia ugyanis az ő pártfogására szorult és így elvben befolyása lehetséges érvényesítője maradt. Anglia pedig azért foglalt hasonlóképpen állást, mert ideológiai megfontolásból a nagybirtokosokat akarta támogatni.

A párizsi egyezmény végül is óvatosan fogalmazva tette kötelezővé a román jobbágyfelszabadítást akkor, amikor az agrárviszonyok reformját és a parasztság sorsának jobbrafordítását írta elő. Az országgyűlési választók körét viszont magas cenzussal alig 3800 főre korlátozta és így nem csoda, hogy Focşaniban a többség olyan jobbágyfelszabadítási törvényt fogadott el, amelyet, ha Cuza nem utasította volna el, akkor parasztfelkelés robbanhatott volna ki. A törvényalkotásban ugyanis a jellegzetes nagybojári, bojári felfogás érvényesült. Szószólói már 1848-ban is a munka és a föld szabadságát hirdették, ami azt jelentette, hogy a földesúr egyoldalúan az összes föld teljes jogú tulajdonosává válik és ebben a felfogásban csak – ez is már engedménynek számított – legfeljebb néhány hold jut a parasztnak, aki így még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerül volt urával szemben. Hiszen a valóságban a kettős birtoklás, a kölcsönös kötelezettségek elve érvényesült: a jobbágy igarejével arányosan kapott földet a bojártól, akinek ezért termény és munkajáradékkal tartozott. Így aztán – és ez volt a korszerű fejlődés nagy akadálya – senki sem tudta, hogy pontosan mi fölött és hogyan rendelkezik. A polgári forradalom, ill. a liberális reform hívei az úr és a jobbágy érdekeire egyaránt tekintő társadalmi méltányosság érvényesítésével próbálták kettévágni az agrárkérdés gordiuszi csomóját. A parasztnak annyi földet akartak juttatni, amennyit az addigi törvények, ill. rendeletek szerint használatban tartott, a többit pedig a földesúrnak. Cuzának azonban egyelőre ilyen törvényhez nem is sikerülhetett parlamenti többséget biztosítania. Nemcsak a magas cenzus miatt. A társadalmi fejlődés, ill. változás strukturális sajátosságaival és politikai konjunktúrákkal magyarázható okai vannak annak, hogy a liberális társadalmi reformnak még most sem volt szilárd bázisa a politikai életbe bekapcsolódó társadalmi erők körében.

Cuza uralkodása jellegzetes átmeneti korra esett, pontosabban annak volt a terméke. A feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszaká-

ban vagyunk. Nem annyira arról van szó, hogy a csirázó kapitalista termelési és társadalmi üzemszervezeti formák szétfeszítették az adott rendszer kereteit. Sokkal inkább arról, hogy a hagyományos termelési formák változatlan fennmaradása kilátástalan válságsorozatot jelentett és politikailag is egyre inkább kormányozhatatlanná tette az országot, amelynek változást hordozó és akaró erői a kapitalista viszonyok uralkodóvá tételével törtek hatalomra és a nyugat-európai típusú polgári államberendezkedés felépítésével akarták biztosítani a fejlődést. Romániának a világgazdaságba kellett beépülnie, méghozzá periferiális helyzetben, az ipari világtól függő agrárvilág „gyarmati” jellegű kapcsolatán pedig majd az állami lét eszközeivel lehetett lazítani, természetesen a világgazdasági centrumhoz való felzárkózás, a kortársakkal szólva: az európai polgárosodás teljes meghonosításának reményében. Az egyesülés olyan politikai stabilitást hozott, amely – francia megfigyelő szerint – a lipcsei vásárokon is érezte hatását, mert egyre többen jöttek Bukarestből adni-venni.

A felgyorsuló román fejlődés nem a nyugati kapitalizmusét reprodukálta, hanem azzal kölcsönhatásban bontakozott ki és annak elemeit próbálta felhasználni. Nem volt és nem is lehetett a nyugatihoz hasonló polgárság. Az egyének és rétegek helyét és szerepét érdekeik és vágyaik ideológikus tudatosítása határozta meg a képlékeny viszonyok társadalmi konglomerátumában. A különböző társadalmi rétegekből összeálló politikai csoportosulások próbáltak a nyugati polgársághoz hasonló szerepet játszani, megtalálni, kialakítani azokat a társadalmi erőket, amelyek a polgári fejlődés hordozói lehettek.

A korszak vége felé igazi kulcsfigurává emelkedő Ion Brătianu, ez a már 1848-ban is tömegeket megmozgató – ahogy ő magát most is nevezte – „forradalmár” a kereskedőket és iparosokat tartotta a nemzet leg-egészségesebb elemének, azokat is, akik messziről jöve „itt gazdagodtak meg és váltak szabad emberré, itt találtak szabadabb és nagylelkűbb hazát” és „nemzeti egyházunk rítusán lévén” éppen olyan románok lettek, mint a „született románok.” Csakhogy közülük éppen most az 1850-es évek végén és a 60-as évek elején roppantak meg a nagyok és egyikük sem alapított vállalkozó dinasztiát. Az iparosok pedig legszívesebben a céhek monopóliumait állították volna vissza, hiszen az egyszerű tőkés kooperáció előnyeit így még jobban tudták volna kamatoztatni és korlátozni lehetett volna az idegen áruk versenyét. Hazai iparos és kereskedő igazán az „idegenek” versenyét érezte nyomasztónak és fojtogatónak. Részben olyan külföldi alattvalókról van szó, akik konzuli védelmet élveztek, részben

meghonosodó és a vallás révén fokozatosan, vagy gyorsan asszimilálódó görögökről és bolgárokról, de leginkább az asszimilációban gátolt zsidókról. A két nagy dunai kikötő, Brăila és Galați lakossága egyharmadában görög volt, kvázi vazallusa és kiegészítője a Földközi tengeri forgalmat különböző zászlók alatt uraló, többségükben görög, vagy görög eredetű kereskedőknek. Az 1850-es évek elején Galatiban még csak három kereskedőház működött önálló tőkével, a többi kereskedő máshol székelő vállalkozások megbízottja volt. A román búza és kukorica kivitele az 1830–40-es évekhez képest megháromszorozódott. De a világgazdasági forgalom hasznából nem sok jutott a hazai, ill. a hazai terepen mozgó és megbízható partnernek biznyuló burzsoáziának. Ez közvetítő szerepet játszott. A kikötők világát uraló nagykereskedő hiába próbált eljutni a termelőkhöz. Bojárok is hiába próbáltak egymás közt társulni annak érdekében, hogy áruikat ők juttassák el a kikötőkbe.

A hazai terepen jól mozgó kereskedő az – adott viszonyokból sarjadó – uzsoratóke hordozója volt. Gyűlött, de nélkülözhetetlen. Amikor például az 1840-es években a havasalföldi kormányzat a kölcsönök feltételeinek kivizsgálásával kampányt indított ellenük, akkor a parasztok kérték, hogy hagyják békén hitelezőiket, hiszen az állami adószedőtől csak uzsorakölcsönrel szabadulhattak és gyakran inkább zolden adták el a gabonát. De Cuza államkincstára is uzsorakamatra kapott kölcsönt a bukaresti Hillel Manoah-tól, aki már az 1848-i forradalmat is támogatta. A bojárság eladósodása tömeges méreteket öltött. Moldvában pedig azért is súlyosabb volt a helyzet, mert a majorsági gazdálkodás tőkeigényesebb volt, mint a havasalföldi adóztató, ill. járadékszedő. (Az évi uzsorakamat elérte és olykor meghaladta a mezőgazdaság nettó jövedelmének 40%-át.) A bojár és a hitelező közötti feszültségeket némileg enyhítette az ortodox vallásúak körében érvényesülő hagyományos asszimiláció. A zsidók viszont, hacsak nem voltak idegen alattvalók, olyan „idegennek” minősültek, akik nem élvezhettek külföldi konzuli védelmet. Földet nem vásárolhattak. Moldvában a gyorsan növekvő városi népességnek sokhelyt már több, mint felét tette ki az 1820-as évektől létszámában megháromszorozódó zsidóság, amely maga is rendkívül tagolt lévén, a lakosság egészével állandó érintkezésben és az egymásra utaltságból is következően alapvetően jó szomszédi viszonyban élt. A politikai „elit” így politikai eszközökkel – majd aztán antiszemita kampányokkal is – tarthatta kézben a gazdasági „elit” egy részét, bár Cuza annyira liberális volt e téren, hogy uralma alatt élhetett még a zsidó emancipáció reménye.

Talán az „idegenek” versenyének nyomasztó hatására is alakult ki az a felfogás, hogy a román nem iparos és kereskedő nemzet és annak a románnak, aki már néhány osztályt kijárt az iskolában, egyetlen célja: a hivatal. E magatartás torz megtestesítője a csokoj (ciocoi). E típus bojári háziszolgaként kezdi pályafutását és miután összelopkodott egy vagyronavalót, pártfogója és gazdája helyére lép, 1858-ig még bojári rangot is vásárolhatott, (ekkor ugyanis a párizsi kongresszus előírta a törvény előtti egyenlőséget). De a parvenűből nem lett bojár, kisebbségi érzéstől lokálpatrióta góggal eltelve szidta Nyugatot, ahol ezért ő is szívesen megfordult, a 48-as nemzedék bojárfiainak idealizmusa helyett neki már csak nacionalista szólamokra tellett. (Nem véletlen, hogy a 60-as évek elején írt első nagyobb szabású román realista regény az 1810-es években ágyazott cselekménnyel – Nicolae Filimon: Régi és új csokojok – ezt a jelenséget, ill. annak kezdeteit vette nagytól alá.) A csokojizmus annak a „bojázizmusnak” a párhuzamos torz és egyre erősödő változata, amelynek korrupciótól mentes megtestesítőjeként éppen Cuzát köszönhetette a közvélemény. De a román fejedelem inkább a kivételek közé tartozott. Ion Brătianu, akinek szabadparaszt apja árutermeléssel, kereskedéssel lett bojárrá, maga sem tagadta, hogy „osztályának”, amelyről csak jót mondhatott, „az erkölcs nem privilégiuma” és a magyarázatot e viszonyokban lelta fel. Ezek pedig a politikát tették a legővedelmezőbb iparrá, a parlamentet pedig – egykorú francia megfigyelő szerint – börténé, ahol a képviselő pozícióra vadászik, vállalkozásai számára adókedvezményt szerez, pereit dűlőre viszi.

A 60-as évekbeli román politika sajátossága a politikai csoportosulás és irányzatok laza, gyorsan átstrukturálódó és erősen regionális jellege. Miután az ideológia húzta meg közöttük a fő választóvonalat, persze joggal hangsúlyozták a kortársak, hogy a két nagy párt, a konzervatív és a liberális maga a múlt és a jövő, a reakció és a haladás. De ezeken belül az egyik pólus az ún. vörös liberálisoké, élükön C. A. Rosettivel és a két Brătianuval, akiknek forradalmi frazeológiája nemcsak Pétervárt, hanem olykor Párizsban is némi aggodalmat keltett. (Igaz, ha Ion Brătianut ott-hon megszorították konzervatív ellenfelei, azt hangsúlyozta, hogy a nagy havasalföldi mozgalmak – 1848, 1857, 1859 – nemzetiek és a társadalmi kérdések csak másodrendűek.) A hozzájuk hasonlítható moldvai radikálisok inkább elszigetelt, bár nagyon aktív egyének voltak és bizonyos fokig még maguk a liberálisok is; de ha a társadalmi reform került előtérbe, akkor a nagy liberális és következetes vezéregyéniség, Mihail Kogălniceanu

eléggé egyedül maradt. (Sajátos szint jelentett a frissen alapított iasiu egyetemre meghívott erdélyi professzornak, Simion Bănuțiu-nak az „iskolája”, melynek tagjai az ősi római egyenlőséget hirdették és idegengyűlöletükben még a vasútépítést is ellenezték.) A fehéreknek nevezett konzervatívok, csak a liberálisokkal szemben állottak egységes tábor, egyébként klikkszerű csoportokból álltak. Iasiában Bukarest centralizációja miatt még olykor erős szeparatista hangulat lett úrrá a kedélyeken és ezt néhányan igyekeztek is megnyergelni. Havasalföldön viszont fölényének tudatában a bojárság egésze a nemzeti egység híve maradt és hangadója, Barbu Catargiu, abban is élen járt, hogy a parasztság földosztását célzó törekvéseket korszerűnek látszó frazeológiával ötvözze.

Cuza hiába akart a középpártszerű csoportokra alapozni. A viszonyokhoz mérten azonban jó politikusként bizonyult akkor, amikor hol konzervatív, hol liberális kormányfőket nevezett ki – a rossz nyelvek szerint évszakonként egyet – és hagyta, hadd fárasszák ki egymást. Csakhogy így maga az alkotmányosság is diszkreditálódott. Olykor úgy látszott, mármár elharapózik az anarchia, és „a forradalmi veszély” kiváltja a szomszédos nagyhatalmak fellépését. De a cári politika ezt inkább csak zsarolásra használta fel, a vörös liberálisokkal szemben Cuzát támogatta az uralkodói jogkör megszilárdításában és fel kellett mérnie azt is, hogy a „rendcsinálás” olyan komoly következményekkel járt volna, hogy nem érte meg. Így Pétervárnak tűrnie kellett a cárizmus ellenes hangulatot, azt, hogy a román hadsereg szervezését Cuza francia katonai misszióra bizza, és, ha nehezen is, de el kellett tűmie, hogy a román uralkodó államossítsa a kolostorok hatalmas vagyonát. Ez ugyanis elsősorban a Szent Helyeknek tett adományokból állott és az orosz politika számára lehetőséget kínált, hogy az ortodoxia védnökeként a török birodalom fölötti befolyását érvényesítse. A román uralkodó így állama számára megszerezte az ország területének egynegyedét kitevő kolostori földeket és ezzel tekintélyét annyira megszilárdította, hogy hozzáfoghatott a nagy társadalmi reformhoz. Ennek külső akadályai is elhárultak, amennyiben a cári birodalomban már 1861-ben sort kerítettek a jobbágyfelszabadításra és a nagybojárok ez ügyben már nem kérhették Pétervár pártfogását.

A fejedelem Kogălniceanu-t nevezte ki miniszterelnökké, aki vállalta az elszigetelődés és az elkerülhetetlen bonapartista jellegű államcsíny kockázatát. A parlament ugyanis elutasította a kormány liberális földreform-javaslatát. Mire Cuza 1864. május 14-én feloszlatta a törvényhozást és népszavazással olyan alkotmányt fogadtatott el, mely jelentősen növelte a

választók létszámát és még jobban kiterjesztette az uralkodói hatalom jogkörét. Ellentmondásos folyamatot kellett elindítania Cuzának. Ez „a cazarizmus demokráciájának” is nevezett rendszer korlátozta a liberális alkotmányosságot, ill. annak érvényesítési lehetőségét. Az államhatalom kedvé szerint manipulálhatta a választásokat, igaz, az adott helyzetben ez elkerülhetetlennek bizonyult éppen a polgári átalakulás érdekében.

Eleddig ismeretlen képviselők futottak be a választásokon, és így lefordíthatatlan francia szójáték szerint az új kamara (chambre) az előszobákból (antichambres) került ki. Viszont 1864 augusztusában megszavazták a jobbágyfelszabadítási törvényt, amely egyértelműen eldöntötte mindkét fél, a földesúr és a paraszti közösség számára, hogy mi fölött rendelkezik. Nem véletlen, hogy a nép „elhatárolásként” (delimitare) őrizte meg emlékezetében a jobbágyfelszabadítást. A törvény nem tehetett csodát, bár a parasztság nagy részének sorsát egy nemzedékre jobbra fordította. És sok függött attól, hogy miként hajtják végre. Nem véletlenül igyekezett a bojárság a szabadparasztságot lejáratni, amikor gazdasági életképtelenségét és „lustaságát” hangsúlyozták, holott a nyugati utazóknak éppen az tűnt fel, hogy a szabadparasztok által lakott hegyvidéki falvak képe a síkvidéki jobbágyfalvakéval szemben bizonyos jólétről tanúskodik, bár elsősorban a Dunamenti parasztság köréből kerülhettek ki a gazdagparaszt vállalkozók. A szabadparaszt szabadabb életformájával a jobbágy számára mozgósító példát képviselt. Így most a hegyvidéken, ahol a földesúr nem tudta úgy kiépíteni hatalmát, a minapi jobbágyok 90%-a jutott földhöz, a síkvidéken, ahol a földesúr volt az erősebb, csak 50%-a. Igaz, a hegyvidéket földszüke jellemezte már. Miután a jobbágy igaereje arányában kapott földet, igazán a jobbágyparasztság mintegy 15–17%-át kitevő – négy ökörrrel rendelkező – gazdag réteg került ki megerősödve a nagy átalakulásból. A többinek kisebb-nagyobb mértékben földesúri földet kellett bérelnie, vagy munkát vállalnia a nagybirtokon. Végül a mezőgazdaságlag hasznosítható földterületnek csak 70%-a maradt, vagy lett földesúri és állami tulajdon. Ugyanakkor a nagybirtokosoknak már csak azért is munkába kellett fognia volt jobbágyait, mert neki igen csekély volt az állatállománya.

A jobbágyfelszabadítás ugyan véget vetett az évek óta tartó társadalmi forrongásnak, de már nem biztosíthatta Cuza számára a politikai stabilizációt sem. A parasztság úgy élte meg szabadulása élményét, hogy egyelőre még viszonylag kedvező munkabérek mellett sem akart dolgozni volt urának, aki aztán kárörömmel figyelhette, hogy az elkövetkező

rossz termésű évek elsősorban a parasztságot sújtják. Cuza a parasztságban annyiban szövestségest nyert, hogy nem lehetett fellázítani ellene, de igazán aktív erővé nem tehetette azt. Személyi politikája pedig egyre szerencsétlenebbül alakult. Kogălniceanu, aki maga sem rettent vissza autoritér módszerektől, 1865 elején lemondott. A reformpolitika ezzel még nem tört meg. Az igazságszolgáltatást és az államszervezetet francia mintára korszerűsítő törvények egész sorát léptették életbe, de ennek jótékony hatása azonnal nem érvényesülhetett. Nem volt, aki érvényt szerezzen a törvény betűjének. Cuza gamitúrája most már harmadrangú figurákból állott. A román uralkodónak, aki „felülről” megvalósította a polgári forradalom célkitűzéseit, buknia kellett: a jobb- és baloldali „reakció” keresztüzzébe került.

A havasalföldi „vörös” liberálisok már korábban ügyesen visszahúzódtak. A kormány jobbágyfelszabadítási törvényjavaslatára nem próbáltak és nem is akartak rálicitálni, amikor – lényegében hasonlóan liberális – ellenjavaslatot tettek. Sőt, ezt május 2-a előtt visszavonták és a jobbágyfelszabadítás helyett olyan intézmények meghonosításának elsőbbségét kezdték hirdetni, amelyek majd lehetővé tennék a nagy műtét fájdalommentes lebonyolítását. Így feledtetve múltjukat, közeledtek a „vörösök” a „fehérekhez”, hogy az alkotmányos szabadság védelmének jelszavával szövetkezzenek. És meg is kötötték a hírheft „szörnyszövestséget”, amelyet „természetellenes” jellege miatt neveztek így. Otthon és külföldön széles körű kampányt indítottak Cuza ellen, azt, hogy szerette a nőket és a bort, éppen úgy eltúlozták, mint a polgári alkotmányosság korlátozását. A román fejedelem emberi és államférfiúi nagyságára vall, hogy felajánlotta lemondását arra az esetre, ha idegen uralkodó lép a trónra és így Románia nem kerül veszélybe, hiszen az egyesülést csak az ő „mandátumának” idejére ismerték el a nagyhatalmak. De saját kreatúrái is elárulták, amikor katonái lemondásra kényszerítették.

Románia Cuza kettős fejedelemmé választásával jött létre és nemzetközi helyzete is paradox módon végül is az ő távozásával szilárdult meg, amennyiben ez véget vetett a belső hatalmi harcnak. A magát Romániát is súlyosan kompromittáló Cuza-ellenes propagandájuk ellenére, a havasalföldi liberálisok elég ügyesek voltak ahhoz, hogy – miután III. Napoleon unokaöccse, Flandriai Fülöp visszautasította a román trónt – meg tudják nyerni Hohenzollem Károlyt és ezzel elmúlt Románia kettéválasztásának veszélye. A cári birodalmi vezetés ugyan óvatosan és „erkölcsileg” bátorította a iasii szeparatistákat, de ezeknek a felkelése kudarcba

fulladt. És a román politikusok elég ügyesek voltak ahhoz is, hogy néhány gesztussal lecsendesítsék a nagy szomszédot, mely amúgysem nézte jó szemmel a porosz uralkodócsalád sarját a román trónon, igaz, Romanovot nem akart adni, mert az nem lehetett portai hűbéres. Az új uralkodó személye pedig a román politika orientációjában bekövetkező változás irányát is jelzi: a német befolyás erősödését és a hozzá való igazodást a Balkánon és ez már több előnyt kínált, mint a francia, amelynek oly sokat köszönhettek. Románia jól tudott alkalmazkodni a nemzetközi erőviszonyok változásához. A belga alkotmány több elemének átvételével a liberálisok olyan román alkotmány állítottak össze, mely erős állami lét alapjául szolgált és lehetővé tette a kapitalista fejlődésben döntően fontos nyugati tőkebehozatalt, amire addig csak egy-két kísérlet történt.

A stabilitás azonban súlyos következményekkel járt. Cuza trónfosztásával megtört a társadalmi reformok progresszív vonulata. A jobbágyfelszabadítási törvényt úgy hajtották végre, hogy fokozták a parasztság kiszolgáltatottságát. Az agrárkérdés vizsgálói keserűen tették szóvá, hogy a román paraszt sorsa éppen Romániában alakult a legmostohább módon. A világgazdasági pozíció biztosítása érdekében és ennek függvényeképpen így kezdett kialakulni a parasztság egyoldalú függését reprodukáló „új-jobbágyság” intézménye. A polgári alkotmányosság intézményei pedig olyan torz módon működtek, hogy nemzedékeken keresztül kísértett annak tudata, hogy csak a nyugati civilizáció formáit vették át és azokat nem sikerült tartalommal megtölteni. A társadalom- és a kultúrkritika szabadsága azonban bővítette a meglevő szabadság határait, az ettől elszakíthatatlan kultúra fejlődése is lazíthatott a periferiális helyzet szorításán.

Nicolae Bălcescu az emigrációban arról a Romániáról álmodott, amelyben a külső és a belső szabadság „ikrek.” Hogy ezt egyértelműen nem lehetett elmondani, annak fő oka: a polgári átalakulás, ill. feltételeinek megteremtése nem forradalmi úton játszódott le. A Habsburg-birodalomban – Erdélyben, Magyarországon és Bukovinában – viszont igen. És ennek köszönhetően erősebben érvényesült a paraszti polgárosodás tendenciája, ami aztán olyan öntudatos román polgárságot kezdett kitermelni, amelynek Romániában erősen érződött a fájó hiánya. A Kárpát-dunatáji térség egészében azonban súlyos torzulásokkal valósultak meg a nemzeti és társadalmi célkitűzések és nem sikerült megtalálni a nemzetek közötti együttélés korszerű formáit. Nagy és mélyreható strukturális változások kellettek egy újabb forradalom lehetőségéhez.